

UOT 37

Dilqəm Məzahir oğlu Məmmədov

*Bakı Dövlət Universitetinin müəllimi,
fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorant
<https://orcid.org/0009-0009-3837-487X>
E-mail : mmmdovdilqm857@gmail.com
[https://doi.org/10.69682/arti.2026.93\(1\).186-191](https://doi.org/10.69682/arti.2026.93(1).186-191)*

**ŞƏXSİYYƏTLƏRARASI MÜNASİBƏTLƏR FONUNDA
ŞƏXSİYYƏTİN İNKİŞAF NƏZƏRİYYƏSİ
(HARRY STACK SULLİVAN)**

Dilgam Mazahir Mammadov

*lecturer at Baku State University,
doctorial student in the program of doctor of philosophy*

**THE THEORY OF PERSONALITY DEVELOPMENT WITHIN
THE FRAMEWORK OF INTERPERSONAL RELATIONS
(HARRY STACK SULLIVAN)**

Дильгам Мазахир оглы Мамедов

*преподаватель Бакинского Государственного Университета,
докторант по программе доктора философии*

**ТЕОРИЯ РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ В КОНТЕКСТЕ
МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ
(ГАРРИ СТЕК САЛЛИВАН)**

Xülasə. Şəxsiyyətlə bağlı yanaşmalardan biri də Sullivanın az populyar olsa da dəyər yüklü olan şəxsiyyətlərarası yanaşmasıdır. Bu yanaşmada şəxsiyyətin inkişafına daha çox vurğu edilir. Sullivan libido anlayışını rədd etmişdir. Şəxsiyyətin inkişafı zamanı narahatlıq fonunda baş verən təşviş hissi mənlilik sisteminin formalaşmasının əsasında dayanır. Şəxsiyyətlərarası münasibətlər şəxsiyyətin formalaşmasında vacib rola malikdir. Şəxsiyyətin mənlilik sisteminin əsas məqsədi təşviş hissini azaldılmasına yönəlmək olub daxili sabitliyi təmin etməkdir. Sullivan psixik enerji anlayışını rədd edərək şəxsiyyəti davranışın reallaşan fiziki enerji dəyişimləri (dinamizmlər) modeli ilə izah etməyə çalışmışdır. Şəxsiyyətin əsas dinamizmi mənlilik sistemidir. Sullivan dinamizm adlandırdığı enerji dəyişimlərini şəxsiyyətin genital bölgələri və gərginliklə əlaqələndirmişdir. Şəxsiyyətin inkişafının yeddi mərhələdən ibarət olduğunu vurğulayan Sullivan koqnitiv inkişaf mərhələlərini prototaksik, pratakisik, sintaksik olmaqla üç dövrə bölmüşdür. Şəxsiyyətin təməl kateqoriyalarının formalaşmasında fərdiləşdirmənin rolu vacib amillərdəndir. Bu mərhələdə şəxsiyyətin özü və digərləri ilə bağlı əsas inancları formalaşır. Sullivan hər insanın müəyyən potensialla doğulduğunu və bunun şəxsiyyətin yetkinləşməsi ilə reallaşdığını izah edirdi. Sullivan yetkinlik dönməsində potensialın reallaşması ilə insanların psixiatra daha az ehtiyac duyduğunu insanların qiymətləndirmə etalonunun formalaşdığını qəbul edirdi. Koqnitiv pozuntuların və bir çox pozuntuların yaranmasının əsas səbəbi kimi Sullivan sintaksik mərhələnin məhdud inkişafı ilə əlaqələndirirdi.

Açar sözlər: *enerji dəyişmələri, dinamizm, mənlilik sistemi, təşviş hissi, gərginlik duyğusu, prototaksik, pratakisik, sintaksik, inkişaf mərhələləri*

Abstract. One of the less popular, yet value-laden, approaches to personality is Harry Stack Sullivan's Interpersonal Theory. This approach places a greater emphasis on the development of personality. Sullivan explicitly rejected the Freudian concept of libido. The feeling of anxiety, which arises against the backdrop of tension during personality development, forms the foundation of the Self-System.

Interpersonal relationships play a vital role in the formation of personality. The core objective of the Self-System is to focus on the reduction of anxiety and thereby ensure internal stability. Rejecting the notion

of psychic energy, Sullivan sought to explain personality through a model of realized physical energy transformations, which he termed dynamisms, manifesting as behavior. The primary dynamism of personality is the Self-System. Sullivan associated these energy transformations, or dynamisms, with the personality's genital areas and states of tension.

Sullivan emphasized that personality development comprises seven stages and divided the stages of cognitive development into three eras: prototaxic, parataxic, and syntactic. The role of individualization is a crucial factor in the formation of the personality's fundamental categories. During this stage, the individual's core beliefs about themselves and others are formed.

Sullivan posited that every individual is born with a certain potential which is realized through personality maturation. He maintained that with the realization of this potential during adulthood, individuals require a lesser need for psychiatric intervention, and a frame of reference (evaluation standard) for individuals is established. Sullivan linked the genesis of cognitive disorders and various other disorders primarily to the limited development of the syntactic phase.

Key words: *energy transformations, dynamism, Self-System, anxiety, tension, prototaxic, parataxic, syntactic, developmental stages*

Аннотация. Одним из менее популярных, но ценностно-нагруженных подходов к личности является интерперсональный подход Гарри Стэка Салливана. В этом подходе уделяется больше внимания развитию личности. Салливан открыто отвергал понятие либидо. Чувство тревоги (anxiety), возникающее на фоне напряжения в процессе развития личности, лежит в основе формирования Системы-Я.

Межличностные отношения играют важную роль в становлении личности. Основная цель Системы-Я состоит в том, чтобы сосредоточиться на снижении чувства тревоги и тем самым обеспечить внутреннюю стабильность. Отвергая понятие психической энергии, Салливан пытался объяснить личность через модель реализованных изменений физической энергии, которые он называл динамизмами (dynamisms), проявляющимися как поведение. Основным динамизмом личности является Система-Я. Салливан связывал эти энергетические изменения, или динамизмы, с генитальными областями личности и состояниями напряжения.

Салливан подчеркивал, что развитие личности состоит из семи стадий и разделил стадии когнитивного развития на три периода: прототаксический (prototaxic), паратаксический (parataxic) и синтаксический (syntactic). Роль индивидуализации является важным фактором в формировании основных категорий личности. На этой стадии формируются ключевые убеждения индивида о себе и других.

Салливан утверждал, что каждый человек рождается с определенным потенциалом, который реализуется посредством созревания личности. Он считал, что с реализацией этого потенциала во взрослом возрасте у людей возникает меньшая потребность в психиатрическом вмешательстве, и формируется эталон оценки (стандарт оценивания) для индивидов. Основную причину возникновения когнитивных и многих других расстройств Салливан связывал с ограниченным развитием синтаксической фазы.

Ключевые слова: *энергетические изменения, динамизм, Система-Я, тревога, чувство напряжения, прототаксический, паратаксический, синтаксический, стадии развития*

Şəxsiyyəti insanlararası münasibət kontekstindən izah edən bu nəzəriyyə çox populyar olmasa da dəyər yüklüdür. Şəxsiyyətlərarası problemlərin əsl səbəbinin əlaqə mexanizmləri ilə bağlı olduğu düşünülür, iki və üç insan arasındakı əlaqənin qanunauyğunluqlarını əlində əsir tutaraq daha geniş toplumlar arasındakı münasibətləri və davranış problemlərini izah etməyə çalışılır bu nəzəriyyə istiqamətində. Bu nəzəriyyə istiqamətində aparılmış araşdırmalar iki əsas təklifə istinad edir :

1) Şəxsiyyətlərarası münasibətlər təşviş hissinin təsiri ilə pozulur və mental pozuntuların böyük bir hissəsi məhdud əlaqə formasından qaynaqlanır.

2) İki şəxsiyyət arasındakı münasibət zamanı hər iki insan həm təsir edən, həm də təsir olunandır, onlar ayrılıqda deyil bu sistemin bir hissəsi olaraq çıxış edirlər.

Sullivan şəxsiyyətin inkişafına daha çox diqqət yetirir, bu istiqamətdə nitqin inkişafından əvvəl yenidoğulmuş və erkən uşaqlıq dönməsinin rolunun həyatın digər dövrlərinin formalaşmasında əhəmiyyətli olduğunu vurğulayır. Nitqin inkişafından əvvəl ana və uşaq arasındakı vasi-təsiz emosional mərhələ şəxsiyyətin mexanizmlərinin əsasını təşkil edir. Sullivana görə bu dövrdəki problemlər psixotik pozuntuların əksəriyyətinin yaranmasına səbəb olur. Şəxsiyyətin inkişafında dilin kritik rola malik olduğunu vur-

günləyən bu nəzəriyyəyə görə erkən uşaqlıq dönmündəki təcrübələr prototaksik, prataksik, sintastik olmaqla üç formada özünü göstərir [1, s. 271-301].

Nəzəriyyənin digər əsas anlayışlarından biri olan dinamizm anlayışıdır ki, bu şəxsiyyətin inkişafı və onun varlığını təşkil edən şəxsiyyətlərarası münasibətləri xarakterizə edən anlayışdır. Şəxsiyyətlərarası münasibətlər zamanı yaranan təşviş erkən uşaqlıq dönmündəki fiziki asılılığın davamlılığından, ana və uşaq arasındakı bioloji və psixoloji doyumluluğun keyfiyyətindən qaynaqlı olaraq yaranır.

Bu nəzəriyyə psixoterapiya zamanı klinik söhbət əsnasında pasientin nitqinin necə davam etməsi, təşvişin ortaya çıxması ilə kəsilməsi, onun somatik simptomlarının nədən ibarət olmasını diqqətə alaraq şəxsiyyətin indiki halı ilə premorbid xüsusiyyətlərinə və dəyişilmə dinamikasına nəzər yetirir. Təşvişin aşırı təsiri altında insan davranışının inam, qarşılıqlı doyum axtarma, kollektiv münasibətlər fonunda problemlərə meyilli olacağı qaçınılmazdır [3, s. 1-5].

Sullivan şəxsiyyətin sosial mühitdən kənardə mövcud ola bilməyəcəyini uğurlu şəxsiyyətin yaranmasında rəqabət, iş birliyi, sağlam sosial mühitin olmasının vacibliyini vurğulayır.

Bu nəzəriyyədə şəxsiyyət bir enerji sistemi olaraq görülür. Enerji ya gərginlik formasında mövcud olur, bu halda o hər hansı hərəkətin potensial prediktorudur, digər bir halda enerji hərəkətlərin özündə, reallığında mövcud olur. Gərginliklərin reallaşması zamanı enerji potensialları aşkar və gizli davranışlara çevirilir. Enerji dəyişilmələri hərəkətləri reallaşdırır və təşvişi azaltmağa xidmət edir. Gərginliklər hər zaman şüur sferasında olmur. Onlar iki formada özünü göstərir. Ehtiyaclar və təşviş, ehtiyaclar əksər hallarda məmnunluqla sonlanan davranışlara təşviş isə neqativ davranışlara yol açmaqdadır.

Ehtiyaclar təkcə bioloji sfera ilə əlaqədar olmayıb şəxsiyyətlərarası münasibətlər sferasından təsirlənir. Onlar təmin olunduqları zaman müvəqqəti olaraq sönlür, lakin bir müddət sonra yenidən gərginlik yaranmasına səbəb olurlar. Bu sfera ehtiyacların çoxu cüt, qarşılıqlı hərəkətlərin varlığı ilə mövcud olur. Yenidən doğulmuş uşaq şəfqət ehtiyacı ilə doğulur. Bu ehtiyacı ağlama, gülmə, aclıq və sair formada göstərir. Buna qarşılıq ana da təbii olaraq oxşama, toxunma ilə bu ehtiyaca cavab verir.

Gərginliyin digər növü olan təşviş qeyri-müəyyən və xaotikdir. Təşvişin reallaşması üçün davamlı davranışlara ehtiyac yoxdur. Təşviş öyrənmə prosesini pozmaqla inkişafı əngəlləyir və infantil xüsusiyyətlərin ortaya çıxmasına səbəb olur. Koqnitiv proseslərin normal dinamikasını pozaraq təşviş hafizənin və rəşional düşüncənin daralmasına səbəb olur. Xüsusilə də ilk uşaq zamanı təşviş empatiya yolu ilə anadan uşağa ötürülür. Yenidən doğulmuş uşağın müdafiə mexanizmləri mövcud olmadığından o təşvişlə mübarizə apara bilmir. Təşviş ana və uşaq arasındakı qarşılıqlı əlaqənin doyumunu məhdudlaşdırır.

Sullivanın şəxsiyyətlərarası münasibətlər nəzəriyyəsində şəxsiyyətlərarası münasibətlərin əsas hərəkətverici qüvvəsi olan enerji dəyişim modelidir. Sullivan bunu dinamizm termini ilə ifadə etmişdir [1, s. 271-301]. Dinamizm davranış qəlibləri olaraq mövcud olmaqdadır. Dinamizm özü də iki sinfə ayrılır :

1) Ağız, anal bölgə, cinsiyyət orqanları kimi bədənə müəyyən hissələri ilə əlaqədar olan dinamiklər

2) Gərginlik hissi ilə əlaqədar olan sinif. Hansı ki, bu sinifdə üç kateqoriyadan təşkil olunur:

- Təhlil edici (deviant, neqativ davranış qəlibləri ilə əlaqədar dinamiklərdir)
- İzolyator (şəxsiyyətlərarası münasibətlərlə əlaqəli olmayan davranış qəlibləri ilə əlaqədardır)
- birləşdirici (səmimiyyət və mənlilik sistemi ilə bağlı pozitiv davranış qəlibləri ilə əlaqədardır)

Nifrət və neqativ davranışlarla əlaqədar olan dinamiklər 2-3 yaş ərəfəsində formalaşır. Bu dinamiklərin yaranma səbəbi uşağın təməl ehtiyaclarının ana tərəfindən rədd edilməsi və kifayət qədər təmin olunmamasıdır. Valideynlər tərəfindən edilən cəzalandırıcı sanksiyaların tətbiq edilməsi, uşağın mənliliyinə xələl gətirən sözlü idarə üsulları ilə formalaşan uşaqlar özünü müdafiə üsulları mənimləyir. Bu cür davranışlar uşaqlarda dünyaya qarşı neqativ inanc yaratmaqla onlarda utancaqlıq, asosial və antisosial meyllər yaratmaqdadır.

Yaxınlıq duyğusunun inkişaf etməsi və aktuallaşması iki eyni statusa malik olan şəxsiyyət arasında gerçəkləşir. Bu yaşlı və uşaq arasında bərabər eqo səviyyəsi olmadığından yara-

na bilmir. Əsasən yeniyetməlik dövründə uşağın öz həmyaşıdlarından gözlədiyi sevgi dolu davranışlardır. Yaxınlıq dedikdə sadəcə cinsəl dinamizmlər nəzərdə tutulmur. Lakin yeniyetməlik zamanı davamlı rəddedilən cinsəl istəklər şəxsiyyətin inamının sarsılmasına və özünü aşağı qiymətləndirməyə səbəb ola bilər.

Şəxsiyyətin digər dinamizmi mənlilik sistemidir. Mənlilik sistemi insanın inam anlayışının formalaşma mərhələlərini ehtiva edərək onun təşvişlə mübarizə aparmasına kömək edir. Mənlilik sistemi inkişaf etdikcə şəxsiyyətin təşviş yaradan və azaldan davranışları öyrənməsi də inkişaf edir. Mənlilik sistemi dəyişimlərə qarşı olub şəxsiyyətin daxili tarazlığını qoruma funksiyası daşıyır. Sullivan inanma prosesini təhlil etmə və seçici diqqətsizlik olaraq xarakterizə etmişdir. Təhlil etmə kateqoriyasında uşağın davranışlarının cəzalandırılma və rəğbətləndirilmədiyi halda onun pis və yaxşını ayırd edə bilməməsi və bu səbəbdən bu təcrübələrin mənlilik sistemində yer almamasından danışılır. Bu kateqoriyadakı təcrübələr şüur mərkəzində olmayaraq xəyallarda, yuxu görmələrdə və sair kimi bürüzə olunur. Məqsədi şəxsiyyətlərarası münasibətləri inamlı qurmağa kömək etməkdir.

Təhlil edici mərhələdən fərqli olaraq seçici diqqətsizlik kateqoriyası mənlilik sistemi formalaşdıqdan sonra işə düşür. Bu zaman şəxsiyyətin istiqamətinə uyğun olmayan təcrübələr kənarlaşdırılır. Bu mərhələdəki dinamizmlər şüurlu olaraq baş verir.

Şəxsiyyətin digər mexanizmi isə fərdiləşdirmədir. Fərdiləşdirmə insanın inkişaf zamanı özü və başqaları haqqında mənimsədiyi təsəvvürlərdən ibarətdir. Bu təsəvvürlər nisbətən doğru ola və ehtiyacların və təşvişin təsiri ilə formalaşa bilər. Sullivan erkən uşaqlıq dönmindəki fərdiləşdirmələri üç kateqoriyaya ayırmışdır: pis ana, yaxşı ana, mən.

Yaxşı və pis ana uşağın oral inkişafı zamanı ananın məməsi və ya qidalandığı əmzikle əlaqədar formalaşdırdığı təsəvvürlərdir, uşaq kifayət qədər doymadıqda pis məmə-pis ana fərdiləşdirməsi yaradır. Qidalanma ilə əlaqədar olmayan digər şəfqətli davranışlar isə yaxşı ana təsəvvürünü formalaşdırır. Bu təsəvvürlər ayrılıqda və eyni zamanda mövcud ola bilər.

Mənlilik fərdiləşdirməsi pozitiv mən, neqativ mən, mən deyiləm kimi komponentlərdən formalaşır. Pozitiv mən müsbət təcrübələrdən

qaynaqlanıb məmnunluq hissi ilə əlaqədardır. Neqativ mən təvişin ütsün olduğu təcrübələrə dayanır, şəxsiyyətin şüur sferasına aid olmayan anlayışlardan ibarətdir. Digər növ fərdiləşdirmələr isə xəyali fərdiləşdirmələr olub yetkinlik çağında da görülür. Onlar şəxsiyyətin inkişafında müstəsna rola malikdir.

Sullivan görə təcrübələr gərginliklərdən, ehtiyaclardan, dinamizmlərdən təşkil olunur. Bu təcrübələr prototaksik, parataksik, sintaksik olmaqla üç mərhələdən keçir. Prototaksik mərhələdə uşağın ətraf mühiti qavraması məhdud olub mən və başqaları kimi ayırd etmə bacarığının olmadığı mərhələdir. Bu mərhələ sadəcə daxili proseslərdən ibarətdir. Parataksik mərhələdə məntiqilik hələ inkişaf etməmişdir. Bu mərhələdə uşağın mən və başqaları haqqında olan təsəvvürləri formalaşmağa başlayır. Buna baxmayaraq autistik simvollarla xarakterizə olunan düşüncə tərzini bu dövrə xasdır. Batil inanclar, gün ərzində reallaşması mümkün olmayan düşüncələr də bu qəbildəndir. Sintaksik mərhələdə uşaq səbəb və nəticə ardıcılığını dərk edə bilər. 12-18 yaşlarına rastlayan bu mərhələdə sosial olaraq başa düşülən simvollar inkişaf edir.

Sullivan şəxsiyyətin formalaşmasını yeddi mərhələyə bölmüşdür. Yeni doğulmuş, birinci uşaqlıq, ikinci uşaqlıq, yeniyetməlik öncəsi, ilk yeniyetməlik, ikinci yeniyetməlik və yetkinlik olan bu yeddi mərhələdən yeniyetməlik və ikinci uşaqlıq dönməndə baş verən dəyişikliklər daha mühümdür. Yenidoğulmuş mərhələsi infantil mərhələ olub, uşağın anadan tamamilə asılı olduğu mərhələdir. Bu mərhələdə uşaq təşviş və aclığını ağlayaraq bildirir. Uşağın potensialı təşviş duyğusu ilə başa çıxmaq üçün kifayət deyildir. 18-24 aya kimi davam edən bu mərhələ sintaksik mərhələnin başlamasıyla sona çatır. Uşaq ağlayan zaman sadəcə aclıq ehtiyacını ifadə etmir, bu zaman uşağın ac olduğunu düşünən ana onu məcbur əmməyə sövq edə bilər ki, bu da uşaqda pis məmə və pis ana imajını yaradır. Uşağın tələbatlarını ödəyə bilmədiyini düşünən ananın təşvişi artır, bu zaman empatiya yolu ilə bu uşağa da ötürülür. 1.5 yaşında artıq uşaqda sosial olaraq başa düşülən simvollarla ibarət dil inkişaf edir və yeni doğulmuş mərhələsi sonlanır [2, s. 172-188].

Birinci uşaqlıq dönməsi 18-24 aylığından 5-6 yaşlarına kimi olan mərhələni əhatə edir. Düşüncənin formalaşdığı bu dövrdə uşaqlar pis-

lik və yaxşılıq anlayışlarını mənlilik anlayışı ilə qarşılaşdıraraq mücərrəd formada anlamağa başlayırlar. Bəzi uşaqlarda bu zaman xəyali yaxın dostlar olur. Sullivana görə, bu patoloji hal olmayıb uşağın sosial ünsiyyətinin daha yaxşı inkişaf etməsinə kömək edir. Bu dövrdə uşaqlar cinsiyyət rolları ilə bağlı anlayışları da mənliləşdirirlər. Bu yaş dövründə pis və yaxşı anlayışları təşvişlə bağlı deyil sosial və əxlaqi məna kəsb edir. Bu dövrdə uşaqların mənlilik dinamikləri formalaşır [2, s. 188-203].

İkinci uşaqlıq dövrü 5-6 yaşından 7-8 yaşına kimi olan mərhələni əhatə edir. Bu dövrdə uşaqlar eyni statusda olan uşaqlarla oynamağa, iş birliyi qurmağa ehtiyac duyurlar. Rəqabət duyğusunun yarandığı bu mərhələdə uşaqlarda özünə inamda formalaşır. Bu dövrdə uşaqlar özlərinə ideal insan modeli seçirlər. Əks cins nümayəndələri ilə iş birliyi nadirdir. Qurulan əlaqələr əksərən qarşılıqlı çıxar üçün qurulur. Uşaqlar bərabər statuslu yaşadılarını və yetkinləri fərqləndirə bilirlər.

Yeniyyətlik öncəsi mərhələ əsas qəliblərin formalaşdığı mərhələdir. Bu mərhələdə sadəcə qarşılıqlı çıxara əsaslanan əlaqələr deyil səmimi ehtiyac duyulan əlaqələrin yarandığı mərhələdir. Eyni cins nümayəndəsinə duyulan maraq və yaxınlıq duyğusu bu mərhələyə xasdır. 8-9 yaş dövründə başlayan bu mərhələdə cinsəl ehtiyaclar dərk olunmadan ilk sevgi təcrübələri yarana bilər. Məhrəmiyyət duyğusunun formalaşması da bu mərhələyə xasdır.

İlk yeniyyətlik mərhələsi zamanı cinsi istəklərin baş qaldırdığı dövr olub, genital bölgələrə olan maraqla əlaqədardır. Cinsi sferada inkişaf və istəklərlə əlaqədar təşviş hissinin formalaşması ilə stresin yaranması bu mərhələyə xarakterikdir. Stres bu dövrdə üç formada özünü göstərir. Cinsəl istəklərə qarşılıq olaraq yaranan utanc, günahkarlıq və narahatlıqla əlaqədar yaranan stress. İkincisi yaxınlıq ehtiyacından əlavə əks cins nümayəndələrinə olan maraq özünə inamı sarsılda bilər ki, buda stress və aşağı özünü qiymətləndirmə ilə nəticələnə bilər. Üçüncüsü isə bu zaman gənclərdə tanımadıqları insanlara belə cinsəl istək duymaları, hər nə qədər basdırsalar, belə yaxınlıq duyğusu ilə bərabər cinsəl istəklərin də meydana çıxması ilə bağlı yaranan stressdir.

İkinci yeniyyətlik mərhələsi cinsəl istək və yaxınlıq duyğusunun eyni fərdə qarşı hiss

olunması ilə başlayır. Bu mərhələ cinsəl təcrübələrin başladığı mərhələdən 15,16-17,18 yaşlarına kimi olan mərhələləri əhatə edir. Qarşı cins nümayəndəsinə sadəcə cinsəl obyekt kimi deyil sevgi və bağlılıq obyektini kimi yaşındığı bir mərhələdir. Bəzi nevroitik simptomların görülməsi bu dövrdə şəxsiyyətin mənlilik sisteminin qorunması naminə baş verir. Bioloji amillərin üstün olduğu əvvəlki dövrdə doyurulmayan ehtiyaclar üzündən bu dövrdə yaxınlıq, inam hissi olmadan təsadüfi cinsəl əlaqələrin yaranması baş verə bilər.

Sullivana görə, yetişkinlik mərhələsi sintaksik düşüncənin yetərincə yaxşı inkişaf etdiyi mərhələdir. Bu mərhələdə olan insanlar sabit dəyərləndirmə etalonuna sahibdirlər [2, s. 297].

Problemli elmi yeniliyi. Şəxsiyyətlə bağlı bir sıra məşhur yanaşma və nəzəriyyələr mövcuddur. Sullivana görə, şəxsiyyətə yanaşması onu inkişafda araşdırmaqdır. Sullivana görə, şəxsiyyətin mövcudluğu sosial qarşılıqlı əlaqələr fonunda mümkündür. Bu səbəbdən o şəxsiyyəti şəxsiyyətlərarası münasibətlər fonunda inkişaf edən bir sistem kimi araşdırmışdır. Həyəcan və narahatlıq duyğusunun. şüurlu və şüursuz meyllərin olması ilə bu yanaşma From, Freyd və Horninin nəzəriyyələrinə bir qədər yaxındır. Həyəcan hissinin şəxsiyyətin inkişafında rolunu böyüdən bu nəzəriyyədə təşviş hissinin müəyyən mərhələdə şəxsiyyətin əsas təməl ehtiyaclarının yaranmasında mühüm rol oynadığı vurğulanır. Yenidöğülən dövründən yetkinlik dövrünə kimi təşviş hissinin izləyən bu yanaşmaya görə şəxsiyyət formalaşdıqca təşviş hissinin yükü azalmağa sosial və əxlaqi anlayışların rolu artmağa başlayır.

Problemli aktuallığı. Digər yanaşmalardan fərqli olaraq bu yanaşmaya görə yetkinlik yaşına çatma ilə əlaqədar insanların sintaksik kognitiv mexanizmləri kifayət qədər yaxşı inkişaf edir, bu səbəbdən onlar fikir mübadiləsi edə bilirlər. Sullivana Freyd kimi yetərincə doyurulmayan ehtiyacların növbəti yaş dövrlərində reallaşma biləcəyini vurğulayır. Zehni və psixi pozuntuların, xüsusilə də, şizofreniya kimi psixotik pozuntuların sintaksik inkişafda əlaqədar olduğunu vurğulayan Sullivana görə, bu şəxsiyyətlərarası qeyri-müəyyənlikdən qaynaqlanır. Bu zaman o nitqin şəxsiyyəti ifadə etmədə olan ixrakçı roluna dayanır.

Problemli praktik əhəmiyyəti. Şəxsiyyətin formalaşması və şəxsiyyətlə bağlı nəzəriyyələr bioloji və sosial olaraq qruplaşdırılır. Bioloji nəzəriyyələrə qarşılıq olaraq sosial nəzəriyyələr şəxsiyyətin sosial varlıq olmasına inanaraq onu bu kontekstdən izah edirlər. Sullivana görə də sosial təməlli nəzəriyyə olub şəxsiyyəti qarşılıqlı münasibətlər fonunda inkişafda öyrənir. 0-1 yaş aralığını təşviş və

həyəcanla əlaqələndirən Sullivanda bu dövrdə yaxşı və pis anlayışlarının məhz həyəcan hissində bağlı olaraq yaranmasını vurğulayır. Sullivana görə, dinamizmlər şəxsiyyətin əsas mexanizmləri olub onun inkişafı zamanı enerji dəyişilmələrini özündə ehtiva edir. Digər nəzəriyyələrlə oxşar və fərqli tərəflərə

malik olmasına baxmayaraq Sullivan şəxsiyyətin inkişafı ilə bağlı yaş dövrləşməsi təklif edir, hansı ki bu dövrləşmədə yeniyetməlik və yenidöğulmuş əsas mərhələlərdən hesab edilir. Populyar olmamasına baxmayaraq bu nəzəriyyə əsas dəyər yüklü nəzəriyyələrdən hesab edilir.

Ədəbiyyat

1. Geçtan, E. Psikanaliz ve sonrası. / E. Geçtan. –İstanbul: Remzi Kitabevi. –1993. –354 s.
2. Sullivan, H. S. The inter personal theory of psychiatry. / H.S. Sullivan. –New York: Norton. –1955. –414 s.
3. Morgan, J. H. The interpersonal psychotherapy of Harry Stack Sullivan: Remembering the legacy. // Journal of Psychology and Psychotherapy. –2014), –4(162), –1-5.
4. Hopwood, C. J., Pincus, A.L. The interpersonal core of personality pathology. // Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment, –2013. – 201–212 s.
5. Duggan, C. The contribution of interpersonal theory to personality disorders diagnosis and treatment. // BJPsych Advances, –2026. – 8-9 s
6. Sullivan, H. S. The Interpersonal Theory of Psychiatry. // Psychiatry, –1953/1954. – 223–227 s .
7. Sullivan, H. S. & Goldberg, J. Self System Concept in Interpersonal Theory, –1950. – 8-15 s.

Redaksiyaya daxil olub: 10.12.2025